

V. A. MAKLAKOV¹

A II. Állami Duma²

*A terror elítélésének kérdése**

Hosszú története van ennek a kérdésnek. Első alkalommal még a Duma idején került a Zemsztvo-kongresszus³ elé, 1905 novemberében. Akkoriban már bevezették az alkotmányt⁴, és a forradalmárokkal egy táborban harcoló liberalizmus számára adott volt a kérdés: hogyan viszonyuljanak a forradalmi terrorhoz? E kérdést nem a kormányzat és nem is a „jobboldaliak” intézték hozzájuk; magától a liberális Zemsztvo-kongresszustól származott. Több mint elegendő tényező indokolta a kérdés napirendre tűzését. Oroszországot akkoriban az anarchia és az önbíráskodás hulláma árasztotta el. A pogromok célpontjai a zsidók, az értelmiség és a földesurak voltak. A kongresszus balszárnya kijelölte a demarkációs vonalat az „elfogadható” és az „elfogadhatatlan” erőszak között. E. de Roberti⁵ például javasolta, hogy a politikai amnesztiát ne terjesszék ki a banditákra, majd a baloldal megnyugtatóására, amely javaslatában azonnal osztályérdeket szimatolt, az alábbi jellemző szavakat mondotta:

„Egyáltalán nem gondoltam a nemesi birtokokra; birtokainkat nem fenyegeti komoly veszély, 5–20 udvarház felégetésének még nincs semmi jelentősége. Én a zsidó épületek, udvarházak, birtokok feketeszázak által felgyújtott és kifosztott tömegeire gondolok.”

Nem is az a fontos igazán, hogy mindez nyilvánosan elhangozhatott a liberális E. de Roberti részéről, aki tudós és bölcs ember hírében állt; a lapsus linguae bárkit felmenthetett. Ennél jellemzőbb, hogy a mondottak kommentár nélkül megjelenhettek a Pravóban⁶. Ez ugyanis nem jegyzőkönyv, ahol is kötelező a hitelesség. Az ülésekről adott beszámolókat a Pravo esetében is pártcenzúra előzte meg. S ha ez megjelenhetett a lapban, nyilvánvaló, hogy sem a Pravot, sem olvasóit nem sokkolta egy ilyen kijelentés. Ezért nem is csodálkozhatunk, hogy amikor a halálbüntetés megszüntetéséről volt szó, akkor ugyanezen az ülészakon A. I. Gucskov⁷ javasolta, hogy egyúttal „ítéljék el az erőszak és a gyilkosság bármilyen formájának alkalmazását a politikai harc eszközeként.” Nem kellett volna-e a Zemsztvo-kongresszusunak, az orosz liberalizmus, az oroszországi jogrend lehetséges képviselőjének elhatárolódnia azoktól, akik az erőszakot és a gyilkosságot a politikai harc lehetséges eszközeként tekintették, és a földbirtokosok ellen elkövetett pogromokról úgy nyilatkoztak, hogy azoknak „nincs semmilyen jelentőségük”? A kongresszus légköre azonban, amit akkoriban a kadetok⁸ határoztak meg, nem tette lehetővé a „Forradalom” elítélését. Maga Muromcev⁹, a kongresszus elnöke is tisztán formális kibúvót próbált találni: kijelentette, hogy Gucskov javaslata túllépi a kongresszus hatáskörét. Ebben a formában először került napirendre

*A fordítás alapjául szolgáló kiadás: V. A. Maklakov: Vtoraja goszudarsztvennaja дума. (Voszpominanyija szovremennyyika). Overseas Publications Interchange LTD, London, 1991.

ez a kérdés; a „jog” uralmának és tekintélyének éppen hívei ártottak a legtöbbet.

E téma második alkalommal az I. Állami Duma ülésén merültek fel,¹⁰ ezúttal sem a jobboldal kezdeményezésére, hanem egy olyan meggyőződéses liberális javaslatára, mint M. A. Sztahovics.¹¹ A kérdés napirendre tűzéséhez kivételesen kedvező volt az alkalom. A Duma éppen akkor kért általános amnesztiát. Sztahovics e kérést javasolta összekapcsolni „a jövőre nézve a terror bármely formájának elítélésével”. Javaslatja logikus volt. Életbe lépett az az új szabályozás, amelyben egyszerűen nem lehetett szükséges a terrorizmus, s nem is maradhatott számára hely. Csak ebben a kombinációban lehetett volna kérni az amnesztiát. Sztahovics nagyon meggyőző beszédben indokolta javaslatát. A kadetok ennek ellenére elutasították kezdeményezését, ők a Zemszvo-kongresszus 1905 novemberi álláspontját vallották magukénak. Miután egyelőre nem akartak szakítani a Forradalommal, számukra még ekkor sem volt a terrorban semmi elítélendő. Csak hát akkor még lehetetlen volt akár amnesztiát kérni, akár tárgyalásokat folytatni egy kadet kormány összetételéről. A Duma alapvetően – és jellegzetesen – elhibázott módon ragált Sztahovics javaslatára. A kadetok bírálták Sztahovicsot nem eléggé taktikus javaslata miatt, amit ebben a formában egyenesen „provokatívnak” minősítettek. Ha provokációként hatott is, ez a benyomás csak azért támadhatott, mert a Duma képtelen volt szakítani a Forradalommal és felemelkedni a „jogrend” magaslataira. A Duma provokációnak tekintette és visszautasította a Sztahovics által kínált mentőövet.

Hasznos felidézni ezeket az előzményeket ahhoz, hogy értékelni tudjuk mindazt, ami e témában a II. Állami Dumában történt. A kadet frakció ekkoriban már megváltoztatta taktikáját e kérdésben. Megpróbálta szigorúan tartani magát az alkotmányos úthoz, s fellépett minden ettől eltérő kísérlettel szemben. Konfliktusok alakultak ki a baloldali padsorokban ülő „szövetségekkel”. Mégis, mintha hiányoztak volna az eszközök a terror parlamenti vitájához. Emlékszem ugyanakkor, Sztahovics többször is elmondta nekem: ez a téma akár most is napirendre kerülhet, s ez egyben a Duma próbatétele is lesz. Amennyiben a II. Duma – az elsőhöz hasonlóan – elzárkózik a terrorizmus napirendre tűzésétől, ezzel saját magát fogja felszámolni. Ezt követően nem tekinthető majd állami intézménynek, s eldől a sorsa. Nincs jelentősége, kevésbé érdekes, hogy mikor és milyen ürüggyel eresztik szélnek tagjait. Ez egyébként is csak idő kérdése. Az ítéletet amúgy is habozás nélkül kimondják felette. Hittem is, nem is akkoriban Sztahovicsnak. Úgy láttam, kissé túlértékeli azon kérdés jelentőségét, amit ő terjesztett a Duma elé. A forradalmat ekkoriban már ténylegesen levették, szóbeli megbélyegzése a Duma részéről indokolatlannak látszott.

Amikor március 6-án, a kiáltvány napján többen is, köztük mindkét püspök, felszólalásában beszélt a terrorról, egyikünknek sem jutott eszébe, hogy ezzel mintegy napirendre tűzték annak parlamenti elítélését. Mi úgy véltük, hogy a parlamenti felszólalók csak saját, személyes véleményük kifejtésére korlátozták magukat. Ráadásul ezen a napon már a napirendbe került az átmenet modellje, amiről elsőként szavaznak, a többi kérdésről pedig csak ezt követően. Ha ekkor tették volna előterjesztésüket a terror elítélésére, sza-

vazásra semmiképpen sem kerülhetett volna sor. A beszédek idevágó célzásai így nyomtalanul elszálltak.

Mindez természetes volt. Annál meglepőbb viszont utólag az, hogy mi magunk nem jöttünk rá, egy hét múlva maga Sztolipin¹² áll majd elő hasonló kezdeményezésekkel. Mai fejfel úgyszólván hihetetlen ez az értetlenség, még szerencse, hogy rendelkezésünkre állnak a hiteles bizonyítékok erre nézve. Amint azt korábban említettem, Sztolipin elhárította, hogy a Duma elé terjesszen egy törvényjavaslatot a rögtönítélő bíróság bevezetéséről és ígéretet tett annak lényegi módosítására. Ugyanakkor beszédében egyebek között az alábbiakat mondta:

„A kormányzat arra a következtetésre jutott, hogy az ország nem a gyengeség, hanem a hit bizonyítékait várja tőle. Hinni akarjuk, uraim, hogy Önöktől fogjuk hallani a megbékélés szavait, hogy véget vetnek ennek a véres tébolynak, s Önök mondják ki azokat a szavakat, amelyek valamennyiünket Oroszország történelmi építménye újjáformálásához, átalakításához és megszépítéséhez, s nem pedig lerombolásához vezetnek.”

A továbbiakban elmondta még, hogy „c szavakra várván, intézkedik a kormányzat”, stb. Úgy tetszik, világosan értenünk kellett volna, mire is célzott ekkor. De az a gondolat, hogy ettől a baloldali Dumától kérik a „terror elítélését”, oly távol állt tőlünk, hogy a sztolipini „megbékélés szavai” alatt mi nem az „elítélés formuláját” értettük, hanem a Duma munkájának és eredményeinek összességét.

Érthető pedig, hogy Sztolipin miért érte be homályos célzásokkal. A kezdeményezés, hogy a Duma bélyegezze meg a terrorizmust, csak magából a Dumából indulhatott ki. Sztolipinnak sikerült ezt megértenie, így formális javaslattal a saját nevében nem lépett föl.¹³ De a Dumában a többség ezt nem ismerte fel. A jobboldaliak találékonyabbnak és tájékozottabbnak bizonyultak. Ők voltak azok, akik saját nevükben beterjesztették a terror elítélésének kérdését. Golovin a napirendnek megfelelően ismertette az erre vonatkozó nyilatkozatot¹⁴, s azt a kiegészítést fűzte hozzá, hogy a szöveget sokszorosítják és kiosztják a képviselők között. Nem volt ellenvetés. Az ülés végén viszont Kizevetter¹⁵ a következőkkel állt elő:

„Az volna a javaslatom, hogy mielőtt a napirendnek megfelelően áttérnénk a személyi kérdésekre, kérjük fel a kormány jelenlévő elnökét, fejtse ki álláspontját, hogy az Állami Duma Szabályzata alapján vajon a Duma illetékességébe tartozik-e általános erkölcsi jellegű megállapítások határozatokba foglalása, mely megállapítások nem tekinthetők sem törvénytervezeteknek, sem a kormánytagok döntéseinek törvényességét megkérdőjelező interpellációnak. Úgy vélem, az Állami Duma hatáskörét kijelölő előírások pontos értelmezése erre nem ad lehetőséget. Szívesen hallanám e kérdésben kormányunk vezetőjének kompetens magyarázatát.”

Egy ilyen indítványt általában nem lehet mással magyarázni, mint az előterjesztő pillanatnyi elmezavarásával. De egyértelmű igazolása ez annak is, hogy Sztolipin szavait nem a terror megbélyegzését szorgalmazó felszólítás-ként értelmezték. Egyébként, akár teljes félreértés esetén is, képtelenség lett volna éppen őt felkérni a nyilatkozat elleni fellépésre. Utóbb mindannyian rárontottak Kizevetterre, aki kisiskolás módjára zavarba jött, megértve, mit is

tett. De még neki is csak azért tettek szemrehányást, hogy leértékelte a Dumát azzal, hogy éppen Sztolipintől kért felvilágosítást, s nem azért, mert provokálta őt a Duma elleni fellépésre. E kérdéshez Golovin is hozzászólt, aki ezzel kimentett bennünket. Bár Sztolipin azonnal átnyújtott egy feljegyzést, Golovin kijelentette, hogy Kizevetter kérdése teljesen felesleges, mivel a Duma hatásköre kérdésében kizárólag maga a Duma vagy annak elnöke illetékes. Kifejtette továbbá, hogy ebben a kérdésben „nem adja meg a szót a kormányfőnek”. Sztolipin ott helyben nem szállt vele vitába, de másnap írásban tájékoztatta Golovint arról, hogy nem volt joga megtagadni a szót tőle, megismételve ezzel Bismarck kormánya és a Landtag ismert afférját. Az adott pillanatban mégis tudomásul vette, hogy nem kapott szót, s nem kívánt beavatkozni a Dumával kapcsolatos nézeteltérésekbe. Annak természetesen csak örült, hogy nem kényszerül kimondani a végső szót Kizevetter kérdésére.¹⁶

Bárhogy is volt, a jobboldal ezúttal valóban saját kezdeményezésére terjesztette be javaslatát a terror elítélésére. Vajon Sztolipin sugalmazására tették volna ezt? Aligha. Sztolipin ekkor láthatóan nem akarta provokálni a Dumát, elsősorban azért, mert nem tudott közösséget vállalni a javaslat kihívó megfogalmazásával, amely a Duma többsége számára elfogadhatatlanná tette azt. A sikertelen, meglehet, tudatosan rosszindulatú szövegezés vélhetően valamilyen módon a Duma ellenségeinek számlájára írható: megtalálható benne Puriskevics¹⁷ huszáros támadása vagy Sulgin¹⁸ visszafogott gúnya. Ők voltak a jobboldal legjobb „íródeákjai.”

A szöveg az alábbi szavakkal kezdődött:

„A rögtönítélő bíróságok megszüntetéséhez kétféle indíték vezethet: vagy magasrendű humanista elképzelések, megfontolások, vagy az az egyszerű óhaj, hogy megsemmisítsük, illetve mérsékeljük a forradalmárok büntetését. Hogy eltávolítsuk az Állami Duma feje felől azt a vádat, miszerint fedezi a forradalmi terrort, támogatja a bombahajigálókat, s igyekszik a lehető legnagyobb büntetlenséget elérni számukra...

Sztruve:¹⁹ (Szt. Peterburg). Ez sértő az Állami Dumára nézve.

Puriskevics (Besszarábiai kormányzóság): Csenedesebben.

Elnök:...Az Állami Dumának kötelessége, hogy a rögtönítélő bíróságok megszüntetésekor világosan, kategorikusan és őszintén leszögezze, miként vélekedik a szűnni nem akaró baloldali merényletsorozatról. Ennek megfelelően az alábbi javaslatot ajánlom elfogadásra.”

Az indítvány maga a következő mondattal végződik:

„Az Állami Duma kötelességének tekinti ezúton is kinyilvánítani, hogy mélyen elítél és helytelenít minden erőszakos forradalmi cselekményt és gyilkosságot, s leszögezi, hogy sem a kormány, sem a parlament semmiféle lépése nem lehet kielégítő mindaddig, amíg az országban nincs biztonság, tart a terrorizmus koromfekete éjszakája, patakokban folyik az ártatlanok vére.”

A beszéd tehát az „elítélés” és „felháborodás” kifejezésekkel élt annak érdekében, hogy ezzel elhárítsa a „forradalom fedezésének” a vádját. Sztruvenak igaza volt, amikor a helyéről közbekiabált: „Ez a Duma megsértése!”, ami Puriskevics durva replikáját váltotta ki.

A jelentés ilyen formában mintha nem zárná ki akár a szándékos „pro-

vakáció” lehetőségét sem. Ugyanakkor 42 képviselő aláírta azt; többségük azonban nem követhetett ilyen célokat és nem is helyesellhetett egy ilyen szöveget. Láthatóan akkor írták alá, amikor nemhogy figyelmes áttanulmányozására, de elolvasására sem volt idő. Ez egyébként rendszeresen így volt a Dumában. A határozatok betérjesztőinek gyakran egészen más motívumaik lehettek, mint a szöveg véglegesítőinek.

Egyike ezen motívumoknak lehetett az a remény, hogy a Duma bírálata megfoszthatja a terrort dicsfénytől, sőt kedvező esetben akár véget is vethet annak. Erre hívta fel a figyelmet a két püspök. Sztolipin március 13-i beszédének tartalma és hangneme arra enged következtetni, hogy ő maga is hasonlóképpen fogta fel a kérdést. Azonban mindannyian oly messze álltak a forradalmi köröktől, hogy nem érthették azok lelkületét. Akik ismerték a párt belső viszonyait, nem táplálhattak ilyen reményeket. A forradalmárok körében a Dumának semmiféle tekintélye nem volt. A terror felszámolására csak az alkotmányos rend megerősítése, a Duma iránti bizalom növekedése s tevékenységének széleskörű ismerete lett volna képes. A terror szóbeli elítélését forradalmi körökben úgy értelmezték volna, mint a „Duma árulását a néppel szemben”, s ez csak a harci szellemet tüzelte volna. De azoknak, akik naivitásból másképp gondolkodtak, az „elítélés” elhárítása egyenlő lett volna a terror elfogadásával, és értetlenséget keltett volna.²⁰

A témát előtérbe állító igazi motívum persze az a szándék volt, hogy a Dumát nyílt színvallásra készítsék. Ez volt a kadetok alkotmányos lojalitásának s a Forradalommal való szakításuk komolyságának és visszafordíthatatlanságának próbája. A kadetok korábbi viszonyát a forradalomhoz nem lehetett egycsapásra elfelejteni, s ők nem is könnyítették meg ezt a dolgot. Ez az, amit oly sokszor emlegett nekem Sztahovics. Ő úgy találta, hogy nem képzelhető el törvényesebb óhajtás a liberalizmussal szemben, mint a forradalmi terror megbélyegzése. Valóban túl magas ár lett volna ez a kadetok számára a Duma megőrzéséért? S ha igen, ez nem azt jelentette-e, hogy a kadetok ravaszkodnak, s titokban csak arra várnak, hogy újra forradalmi útra lépjenek? Ez volt az a dilemma, amellyel a Dumának feltétlenül szembesülnie kellett.

A már egyszer felvetett kérdés nem került le a napirendről, s ez a Dumát egyre jobban idegesítette. Egyre több olyan jelenet kötődött e kérdéshez, melyet mi „botránynak” neveztünk. Az a törekvés, hogy elhallgassák és levegyék napirendről ezt a kérdést, csak erősítette az ellentétes törekvéseket. Röviden emlékeztetek minderre.

A javaslat első ízben március 13-án került napirendre, de nem elfogadható formában. Nem is szavazták meg, szövegét sokszorosították és március 15-én kiosztották a képviselők között.

Ugyanezen a napon kaptunk hírt Jollosz kadet – az első Duma tagja volt annak idején – jobboldali pártszervezet általi meggyilkolásáról. A kadetok szerettek volna felállással tisztelegni emléke előtt. Elkerülendő bármilyen „kellemetlenséget” ebben a kérdésben, engem kértek fel a jobboldaliak közötti tapogatózásra. Bobrinszkij²¹ válaszolt a nevükben: ők nem kívánnak egy emberként felállni. Rogyicsev²² önálló javaslatot tett, s mindenki kivétel nélkül felállt. Bobrinszkij ezt követően kifejezte azt a reményét, hogy részvé-

telük egy ilyen demonstrációban arra indítja a kandetokat, hogy elálljanak a további obstrukciótól a „bármilyen színezetű terrorizmus elítélésekor”.

Puriskevics március 19-én emlékeztetett javaslatukra. Golovin azt válaszolta, hogy az a sorrendnek megfelelően napirendre kerül. Március 26-án viszont többen az aláírók közül kérték a vita elhalasztását. Mi valakinek kifejtettük, hogy a javaslat, a beterveztett, sértő megfogalmazásban nem elfogadható. Egyet értettek és úgy döntöttek, átfogalmazzák. Ezért kérték a vita elnapolását, „anyaggyűjtés” céljából.

Miután az úgy ezzel láthatóan elakadt, Puriskevics úgy döntött, nem vár tovább. Március 29-én napirenden kívüli felszólalásra jelentkezett Golovinnál, és emlékeztette a Dumát, hogy a jobboldali pártok két héttel korábban felállással tisztelegtek a „gonosz, barbár gyilkosság” áldozatául esett Jollosz emlékének. Most ők azt kérik, hogy a parlament kegyelettel adózzon azon egyszerű emberek emlékének, akik a legutóbbi időkben estek a terror áldozatául – és e pontnál elkezdte sorolni az ismeretlen családneveket, a rendőrökkel kezdve. Az elnök félbeszakította: Puriskevics napirenden kívüli felszólalást kért és nem egy nyilatkozat ismertetését. Ez formálisan szemlélve természetesen jogos észrevétel volt, de Puriskevics a túlzásig felbőszült... és kitört a botrány. Elkezdett ordítani: „Én szeretnék felállással tisztelegni, de a kadet Elnök ezt nem engedi! Ez az orosz Állami Duma!” Golovin kezdetben visszafogottan reagált: emlékeztette arra a „rendhagyó” eljárásra, amelynek révén Puriskevics szóhoz juthatott. Amikor azonban erre az tébolyult üvöltözésbe kezdett, s Krupenszkij²³ is megtámogatta közbekiáltásaival, Golovin javasolta, hogy a Duma egy ülésre zárja ki Puriskevicset. Így is történt. Krupenszkij ismét bekiabált:

Krupenszkij (helyéről felugrálva): „Ez lehetetlen. Tisztelegni akarnak a meggyilkoltak emléke előtt, s az elnök nem engedi. Ez nem Állami Duma... Követelem, hogy engem is zárjanak ki a mai ülésről. Felállással akarok megemlékezni, és az elnök nem engedi. (Többen: Kifelé!) Szavazást kérek én is! Szégyen! Szégyen Oroszországra! (Többen: Kifelé! Füttyszó.) Zárjanak ki! Szavazást!”

Golovin megőrizte hidegvérét, s nyugodtan elmagyarázta a történetet, kifejtve, hogy Puriskevicstől megvonta a szót a napirenden kívüli felszólalással történt visszaélés miatt, kizárására az ülésről viszont azért kényszerült, mert nem engedelmeskedett az elnöknek.

Puriskevicsnek formálisan persze nem volt igaza. Ezt mindenki elismerte. Tiltakozásukat az adott kérdésben maguk a jobboldaliak is inkább a „kizárás” büntetés mértéktelen súlyosságával indokolták, s azzal, hogy az erre irányuló javaslat nem közvetlenül Puriskevics inkorrekt lépése után történt, hanem a megemlékezésre irányuló „rendkívüli benyomást keltő” javaslata után. Ebben van valami. Puriskevics utóbb elmondta nekem, hogy jobboldalról azért nehezteltek rá, mert Jollosz halálát megfelelő „ellenszolgáltatás” nélkül is hajlandó volt meggyászolni. Azt remélte, hogy a Duma elé terjesztett váratlan javaslata tiltakozás, ellenvetés nélkül keresztülmegy, s ez mindenkinek hasznos lesz. Éppen ezért veszítette el a fejét, amikor Golovin félbeszakította. Túl könnyelműnek bizonyult számítása. Ha mégis reményei szerint alakult volna a dolog, ez a gesztus valóban megkímélte volna a Du-

mát ettől a kényes témától. És igazat kell adnunk a jobboldalnak, hogy amikor Puriskevics trükkje kudarcot vallott, a frakciónk nem kezdte sem felfűjni az ügyet, sem eltorzítani az igazságot. Március 17-én, amikor Bobrinszkij ismét érintette az ügyet, az alábbi párbeszéd zajlott le:

„Bobrinszkij gróf: Amikor Jollaszt megölték, mi kifejeztük megbecsülésünket az elhunyt iránt, ezzel együtt ítéletünket is a gyilkosok felett. (zaj) És íme, uraim, az önök lelkiismereti kötelessége kimondani, igazuk volt-e, amikor formális okokra hivatkozva elzárkóztak a megölt katonák és rendőrök emléke előtt fejet hajtani.

Az elnök: Szó sincs arról, hogy a Duma elzárkózott volna az áldozatok előtti tiszteletadástól. Az elnök úr azért vette le napirendről a kérdést, mert az az előzetesen egyeztetett program figyelmen kívül hagyásával került a plenáris ülés elé.

Bobrinszkij: Ez tökéletesen igaz, magam sem gondoltam másképp.”

Hamarosan ismét előkerült a téma. Április 5-én rögzítették a 6-i napirendet, melynek 5. pontja a terrorizmussal kapcsolatos állásfoglalás volt. Amikor másnap eljutottak ehhez a napirendi ponthoz, mivel kevés idő állt rendelkezésre az ülés végéig, Kuzmin-Karavajev²⁴ javasolta, hogy térjenek át a következő napirendi pontra, ami egy rövid tájékoztatás volt a választások ellenőrzéséről. Bobrinszkij támogatta ezt a javaslatot, kérve, hogy a téma fontosságára tekintettel a terrorizmus elítélésének szenteljének önálló ülést. Ez a határozat csak tovább bonyolította a kérdést. Amikor április 9-én a jobboldal új javaslatot tett a kérdés napirendre tűzésére, Berezin²⁵ képviselő tiltakozott, s azt bizonygatta, hogy a téma egyáltalán nem sürgős. A szenedvények azonnal felizzottak. Puriskevics újra őrjöngeni kezdett.

„Népképviselő urak! Amikor meghallottam az iménti beszédet, mérhetetlenül felháborodtam. (Nevetés)...

Alig félórával vagy egy órával ezelőtt, táviratot kaptam Zlatousztból azzal a hírrel, hogy megölték az Orosz Nép Szövetsége²⁶ helyi elnökét. (Nevetés balról.) A családja betevő kenyér nélkül maradt. (Hang jobbról: Nevezzetek csak! Szégyen! Szégyen!) (Nevetés balról).”

A nevetés ez alkalommal természetesen cseppet sem volt helyénvaló. Jevlogij püspök udvariasan, de határozottan kifogást is emelt:

Jevlogij püspök: „Népképviselő urak! Nem terveztem hozzászólást ehhez a vitához, de midőn egy képviselőtársunk bejelentése az Orosz Nép Szövetsége egyik elnökének meggyilkolásáról lármát és nevetgélést vált ki... (Hangok: Nem így volt... jobbról: de volt!)... Mélyen felkavart ez a dolog. Az élet és a halál titka olyan óriási, szent titok, amely előtt...”

Szavazáskor a szélsőjobb és a szélsőbal az azonnali napirendre tűzés mellett voksolt, de ellenük szavazott 245 képviselő a centumból. Bobrinszkij melegen üdvözölte a baloldal támogatását a napirendre tűzéshez.

„Bobrinszkij: (a helyéről) „Ezt nyílt sisakkal...Ezt lehet...nem rejtőzködvé...Öröndetes. Derék dolog.”

A kérdést el is napoltuk azzal, hogy egy hét múlva visszatérünk rá, április 12-én, a húsvétot követő második hét egy meghatározott napján tűzzük napirendre. Azt mondják, ez Bobrinszkijnek és Platon püspöknek köszönhető. Ezen az ülésen Rein²⁷ méltatlankodott:

„Valaki bedobta ezt a gondolatot – háborgott –, a sajtó meg fölkapta, hogy ez az egész téma a politikai gyilkosságok elítéléséről nem más, mint a jobboldal provokációja. (Úgy van. Taps.)

Nem találok szavakat, hogy megfelelő módon tiltakozhassak ez ellen. A vitában világos lesz, hogy ez nem provokáció, hanem az Állami Duma becsületét és méltóságát sértő ügy.”

A húsvéti szünet után folytatódott a vita, de megváltozott a javaslat értelme. A Duma belső életében nagy horderejű események történtek. A terület kishíján belebukott a zurabovi incidensbe²⁸. Megmentése érdekében a kadetok élesen elhatárolódtak a baloldaltól, s a jobboldallal kerültek egy táborba. Az utóbbi természetesen ki akarta aknázni a helyzetet azzal, hogy a Dumát a terror elítélésére ösztönözte, s ezzel próbálta meggyorsítani egy jobboldali többség kialakulását. Április 30-án Krupenszkij a napirendi vitában megpróbálta elérni, hogy az első napirendi pont a politikai gyilkosságok elítélése legyen. „Semmiféle érv, semmiféle motívum nem háríthatja el az igényt e komoly kérdés megvitatására.” Másnap, május 1-jén Krupenszkij felszólal a kadetokkal szemben: „Az egész baloldal, de a jobboldal is igényli ennek a témának a megvitatását, csak a centrum játszik a Forradalommal. Hiába, a Forradalom így sem fogja bizalmába fogadni.”

Ekkor egy, a szóbanforgó kérdéssel összefüggő incidens történt: a jobboldal beadványt terjesztett elő az Állami Duma Szabályzatának 40. cikkelye értelmében az uralkodó életét fenyegető merényletkísérletről. A „kísérlet” szó persze erős túlzás volt. Az ügy Aze²⁹ keznyomát viselte magán, erről Geraszimov³⁰ is szólt könyvében. Az összeesküvésről ugyanis az első perctől kezdve tudtak, de hagyták, hogy az Ohrana szeme láttára szerveződjön, egészen addig, amíg elérkezettnek nem látták az időt a leleplezéséhez. A képviselők azonban ekkor még mit sem tudtak minderről, s joggal gondolhatták, hogy az Uralkodó valóban veszélyben volt.

E ponton szeretnék közreadni egy eddig ismeretlen részletet, amely jól jellemzi a jobboldal viszonyát a kadetokhoz és a Dumához. A benyújtott interpelláció előtt Bobrinszkij figyelmeztetett, hogy az ne érjen váratlanul benünket. A figyelmeztetésből nem is csináltunk titkolt, „hivatalos” formában történt. De lássuk, mi az, ami valóban titok volt. Minden interpelláció a Duma határozati javaslatával zárult, ám jelen esetben egyáltalán nem volt mind-egy ennek szövegezése, hiszen a kadetok nem voltak hajlandók mindent támogatni. Bobrinszkij ezzel tökéletesen tisztában volt, és a legkevésbé sem akarta a kadetokat provokálni, ellenkezőleg. Megegyeztünk, hogy a legegyszerűbb az lenne, ha maguk a kadetok javasolnák a számukra is megfelelő formulát, hogy az esetleges más szövegváltozatok előtt sikerüljön ezt megszavaztatni. Persze ügyelni kellett arra is, hogy e változat a jobboldal számára is megfelelő legyen. A kadétok el is készítették a maguk változatát. Megmutattam Bobrinszkijnek. Bizalmasainak egy része be lett avatva az ügybe, de azok, akik felbolydíthatták volna a Dumát e témában, semmit sem tudtak előre. S ez még mind semmi. Az interpelláció Sztolipin tudtával készült, Bobrinszkij szükségesnek látta előzetesen tájékoztatni őt a szövegről. Esetleges tiltakozására felkészülve, a megegyezést meggyorsítandó, megkért, hogy menjek velem én is Sztolipinhez. Találkozásaimról Sztolipinnel másutt

részletesen fogok szólani. Úgy tűnt, elégedett a szöveggel, minthogy olyan megfogalmazások szerepeltek benne, mint például: „az uralkodó megmenekülése felett érzett rendkívüli öröm” vagy a „mélységes felháborodás a bűnös tervek miatt” stb. Az ülés a terveknek megfelelően zajlott.

A jobboldal is elkészítette a maga szövegváltozatát olyan, a kadetok szemében elfogadhatatlan kifejezésekkel tarkítva, mint például „undorító összeesküvés, aljas zendülők vagy vérszomjas fanatikusok” stb. Ezt Rejn képviselőnek kellett beterjesztenie. Ő azonban, mitsem tudván arról, hogy a kadetok már elkészítették a maguk szövegváltozatát, cseppet sem sietett. Dolgorukov³¹ viszont a szöveggel a kezében figyelte minden mozdulatát. Amikor Bobrinszkij befejezte első, rendkívül dagályos beszédét, és Sztolipin hozzáfogott válaszához, Dolgorukov mindenki szeme láttára átadta szövegünket. Golovin Sztolipin beszéde után felolvasta azt, és Rejn csak ezt követően ment ki az emelvényre és adta elő a jobboldal tervezetét. Elkésett. A szavazási rend értelmében a javaslatokról beérkezésük vagy elhangzásuk sorrendjében szavaztak. Bobrinszkij megzavarodott és szünetet kért „szövegegyeztetés” céljából. A Duma természetesen ezt nem adta meg, így a javaslatunkat egyhangúlag elfogadták.³²

Minden remekül alakult volna, ha a baloldali frakciók nem érezték volna szükségét annak, hogy ebben az egyébként ilyen célra tökéletesen alkalmatlan ügyben akarjanak demonstrálni, s maradjanak távol a szavazástól. Ők ezt európai tradíciónak minősítették. Ez vitatható volt ugyan, de nem lehetett beleavatkozni. Sajnos, távollétüket valamilyen okból a gyorsírói jegyzőkönyvben is rögzítették, mégpedig a Duma elnökének engedélyével, noha ez nem szokott a jegyzőkönyvben szerepelni. Bobrinszkij felháborodására nyomtatásban is megjelent, hogy ugyanezen az ülésen interpelláció hangzott el az Ozolnál³³ történt házkutatás tárgyában³⁴ – utóbb ez vezetett el a Duma feloszlásához – olyanok részéről, akik „megfeledeztek saját Uralkodójukról”. Golovin a tiltakozást alkalmasnak találta egyben Bobrinszkij felvilágosítására is felhasználni, jelezve, hogy „az átmenet modelljét a napirenden lévő ügyekre az előbbieket szerint az Allami Duma egyhangúlag fogadta el.” Ez a verbális trükk senkit nem vezethetett félre, és csak megerősítette a lezajlott demonstrációról kialakított benyomást.

Az említett interpellációnak van egy a kulisszák mögötti vonatkozása is. A teljesség kedvéért elmondom, mivel igen tanulságos.

En azok közé tartoztam, akik nem találtak elegendő indokot a „terror elítélésének” elutasítására. Elég gyakran voltam védője terroristáknak ahhoz, hogy ne keverjem össze a „bűntettet” az „emberrel”. Bűntettnek lehet minősíteni egy bizonyos cselekményt, s mint ilyent elítélni, ugyanakkor védeni a bűntetéstől azt, aki ezt elkövette.

Ha az egyszerű büntetőügyvédnek nincs joga igazolást találni a legbűnösebb cselekedetre, még kevésbé áll ez a törvényhozókra, akik a törvényeket szövegezik, s akiknek a rossz törvények megváltoztatása is tiszttük. Mi több, azoknak sincs erre joguk, akiknek privilégiumuk van a hatalom törvénytelességének leleplezésére. És még kevésbé a Duma egészének mint intézménynek. Nem módosítani az ostoba törvényeket, ugyanakkor elősegíteni megsértésüket – ez azt jelentette, hogy törvény felett állónak tekintették magukat. En-

gem zavart a Duma készsége arra, hogy alkotmányozó intézményből a forradalom fegyverévé formálja önmagát, zavart a jogtalanság és törvénytelenység, bármilyen öltözetben jelenik is meg.

Amikor május 7-én megtudtuk, hogy a baloldal távol marad az ülésről, arra gondoltam, hogy felhasználhatjuk ezt a távollétet magánál az interpellációnál is, hogy egyszer s mindenkorra elrendezzük a terror témáját. Beszéltem erről többekkel is a frakcióban, köztük Dolgorukovval, az elnökkel. Megnyugtattak. Az ülés megnyitása előtt javasoltam a frakciónak, hogy illeszszünk a szövegbe valami olyasmit, hogy „elítélve a terror alkalmazását politikai célok érdekében”. Nem csak azokra az általános elképzelésekre utaltam, amelyeket a Dumának elvi alapon el kell ítélnie, hanem azokra is, melyek szertint demokratikus pártoktól következtelen magatartás „elítélni” a terrort, amely az Uralkodót veszi célba, és visszautasítani ugyanezt az egyszerű halandók esetében. Jeleztem végül, hogy a baloldal távolmaradása vita nélkül átsegíti a szöveget a szavazáson, lehetővé téve, hogy végleg lezárjuk ezt a kérdést.

A frakció nagy többséggel elfogadta javaslatomat. Így a kadetoknak adatott meg a terrorizmus elítélése. Ha a frakció többsége velem tartott is, a kisebbség megmakacsolta magát. Nem akarták elfogadni a többség álláspontját, többen még távolmaradással is fenyegetőztek: az ellenzék egyik meghatározó alakja (N. V. Tyeszlenko) közölte, a baloldali frakciók – értesülvén a fejleményekről – vissza fognak jönni az ülésre és tiltakoznak majd. Nem tudom, a baloldal valóban kilátásba helyezte-e ezt a lépést, vagy csak amolyan hadicsel volt ez, amit a javaslat ellenzői agyaltak ki. J. Gesszen³⁵ felindultan mondta nekem: „ön végveszélybe sodorja a Dumát”. Ebből rájöttem, hogy a trükköm ilyen körülmények között – hiszen tényleg csak egy trükkről volt szó – nem megy át vita nélkül azon a napon, amelyen demonstrálni kívánjuk, hogy a terror problémája megszűnt. Visszavontam a javaslatot, amely a publikum számára így ismeretlen maradt.

Május 10-én került napirendre a Duma Házaszálya. 97. paragrafusára kimondta, hogy a Dumának jogában áll – legfeljebb két hozzászólás meghallgatása után – bármely elé terjesztett kérdés vizsgálatának visszautasítása. Ez volt a klasszikus question préalable (előzetes kérdés), a francia parlamenti szabályoknak megfelelően. Jobbról és balról egyaránt tiltakoztak ellene. Krupenszkij például az alábbi bölcs észrevételt tette: „Ez a fék kétségtelenül akadályozza a kisebbségek jogainak érvényesülését. Amennyiben csak a Duma balszárnyát némította volna el, akár még egyet is érthetnék egy effajta állami nézőponttal, de a jobboldal is akadályozza, így tiltakozom.” Bobrinszkij pedig, mintha megérezte volna, merre billen a dolog, segítség gyanánt feltett nekem egy kérdést: „Mondja csak meg nekem, Maklakov képviselő, de kezét a szívére téve, lehet-e olyan ügyrendet kidolgozni, amelyik kielégítené a kisebbség jogait, s amely mellett meg lehetne vitatni a terror kérdését. Árulja csak el nekem, hogy a Dumának nincs-e igaza ebben a kérdésben (taps jobbról). Igen, ha a többség megzavarodik, ez nem jelenti azt, hogy a kisebbségnek nincs joga előállni az adott kérdéssel, ami nélkül az Állami Duma mint tisztességes intézmény nem létezhet (hangok jobbról: Bravó! Bravó!, taps)”.

Kiélezett viták után elfogadták a 97-es paragrafust, a főlészalók szá-

mának 4-re emelésével – s ez helyes is volt –, és kihúzták az interpellációkat és a törvényjavaslatokat. Ez ugyancsak ésszerű volt.

A jobboldal álláspontja mind eltökéltebbé vált a terror napirendre tűzését illetően. A május 7-i ülésen a Duma kishíján teljes baloldala kimutatta antimonarchista érzelmeit. E napon az Uralkodó életét fenyegető merényletről folyt a vita, s ez volt az utolsó csepp a pohárban, amely a Zurabov-incidentessel már amúgy is színültig telt. Formálisan lehetetlen lett volna persze egy effajta álláspont jogosultságát elvitatni, tény azonban, hogy a Duma életben tartásának esélyei tovább mérséklődtek. Mindenképpen rendkívüli intézkedéseket kellett hozni a Duma megmentésére. Ezért a május 10-i ülés kezdetén ismét visszatértek a terror kérdésére, ám ezúttal új céllal. Bobrinszkij és Krupenszkij kérték ennek napirendre tűzését. Krupenszkij indoklása a következő volt:

„A napirendet illetően el kell még mondanom, hogy tekintettel az események fenyegető alakulására, amely fiatal alkotmányosságunk elpusztítását vetíti előre, el kell ítélnünk a politikai gyilkosságokat.”

Május 11-én ugyanezt a motívumot ismétli. „Immár nem beszédekre van szükség, ahogy korábban gondoltuk, ahhoz, hogy az egész országban diszkreditáljuk a terrort. A Dumának szavaznia kell erről, saját megmentése érdekében is.” És tovább:

„Szeretnék amellet érvélni, hogy nincs alapja a félelemnek vagy annak a gondolatnak, hogy a Dumát elviszük egyik vagy másik irányba. Szerintem ez a kérdés nem igényel semmiféle vitát s két perc alatt eldönthető szavazással. Amennyiben a kadet urak és a lengyel csoport úgy gondolják, hogy kompromittálják magukat baloldali elvtársaik szemében, nos, akkor nyugodtak lehetnek – ezek a baloldali elvtársak az önök forradalmiságában nem bíznak, lebecsülik önöket ugyanúgy, ahogy megvetik a jobboldalt is.”

Május 15-én az ülés végén a Duma rátért a terror elítélésének napirendre tűzésére. Ha igaz, hogy erre a Duma megóva érdekében volt szükség, úgy a Duma ezen a napon ásta meg saját sírját. A trudovikok³⁶ javaslatot tettek a büntető törvénykönyvnek a Duma által frissen elfogadott 97. paragrafusának alkalmazására, azaz annak elismerésére, hogy a kérdés nem tartozik a Duma illetékességébe.

A házszabály mindössze két hozzászólást tett lehetővé a javaslat mellett, s ugyanennyit ellene. A kadetok hallgattak. A javaslat mellett szólt a trudovik Nyedovidov, a frakció és a saját nevében a népi szocialista³⁷ Alasejev. Mindketten hangsúlyozták az elítélő nyilatkozat értelmetlenségét egy olyan Duma részéről, amelynek súlyát a kormányzat folyamatosan csökkenteni igyekszik. A javaslat ellen szólt az oktobrista³⁸ Kapusztjin³⁹ és a jobboldali Jevlogij püspök. Mindketten őszintén, mégis taktikusan fogalmaztak:

Kapusztjin: „Teljes szívvel támogatva olyan intézkedéseket, mint a halálbüntetés eltörlése, a szükségállapot valamennyi korlátozásának feloldása, a megerősített készültség stb., azt gondolom, hogy ideje bátorságot és eltökéltséget mutatni, s határozatokban rögzíteni viszonyunkat a politikai gyilkosságokhoz. Ennek elmulasztása olyan lépés lenne, amely erköl-

csi értelemben lejártná az Állami Dumát az orosz lakosság nagy többségének szemében.

Jevlogij püspök: Az Állami Duma erkölcsi magaslatáról, az orosz nép legjobb, választott képviselői nevében felkérem Önöket, hogy a lehető leghamarabb vessenek gátat a politikai terrornak. Amikor az ország szabadon fellélegzik, s a sokat szenvedett nép lelkéből a megkönnyebbülés sóhaja szakad fel, ismétlem, uraim, az Állami Duma ezzel csak szilárdíthatja saját erkölcsi autoritását.”

Az „előzetes kérdés” szavazásánál 215-en szavaztak mellette, s 146-an ellene. A szociáldemokraták, az eszerek⁴⁰, a népi szocialisták és a jobboldaliak ellene voksoltak, de láthatóan nem egységesen. Mellette voltak a trudovikok, a kadetok és sok pártonkívüli. Így a Duma, valóban, ezen a napon eltért két hónappal korábbi álláspontjától a terrort illetően.

A kérdés formálisan lekerült ugyan a napirendről, de ezzel még távolról sem ért véget a dolog. Két nap múlva, május 17-én a rigai plakátokkal kapcsolatos interpelláció tárgyalásakor a kormány választ követően visszatért rá. A vita ekkor jobbra ténybeli vonatkozásokról folyt, de a különböző frakciók javaslataikban az átmenetről, nem csak a kormány törvénytelen lépéseit érintették, hanem a forradalmi terrort is. Így ismét felmerült a testület illetékességének kérdése.

Azok a jobboldali szónokok, akik még nem adták fel a reményt a Duma megmentésére, szenvedélyes szavakkal kezdték győzködni a képviselőket, hogy korrigálják álláspontjukat és ne zárkózzanak el a terror elítélésétől.

Ebben az értelemben szólt mindenekelőtt Bobrinszkij. Hogy megkönnyítse a kadetok számára a szavazást, egyszerre bélyegezte meg a forradalmi és a „jobboldali” terrort.

„Bobrinszkij: soha nem támogatnám a terror egyoldalú elítélését. Mindenekelőtt és mindennél inkább elítélném az úgynevezett jobboldali terrort. Elítélünk bármilyen erőszakot, érkezzék az bármely irányból. A kényszer alkalmazása, az erőszak – ez a kormányzat exkluzív joga és nem magánszemélyké vagy a polgárok szervezeteié. A kormányzat köteles erőt vagy erőszakot alkalmazni, hogy megfékezze azokat, akik elengedik a fülük mellett a törvény szavait. De magánszemélyek, magukra véve a kormányzat kizárólagos felelősségét, nos, ők bűnösök. Ezért aztán azt mondom, hogy elítélve a baloldali erőszakot, elítélve nyíltan és merészen, undorral tekintünk a jobboldali erőszakra is. (...) S most, uraim, feledve bármilyen nézeteltérést, feledve bármilyen viszályt – mindazok, akik az oroszországi népi kormányzat oldalán állnak – valamennyien egyesüljünk és emlékezzünk Istenre és lelkiismeretünkre, s Oroszország színe előtt mondjuk ki: Állj, gyilkosok, elég a vérből, legfőbb ideje a haladás útjára vezetni Oroszországot, arra az útra, amelyet az Imperátor mutatott néki.”

Ugyanezt kérte Platon püspök is:

„Nyilvánítsuk ki, hogy elítéljük a politikai gyilkosságokat és a terrort (zaj balról), és ezzel semmisítsük meg a Duma május 15-i döntését, amelyet a politikai gyilkosságok és a terror Duma általi szentesítésének is lehet érteni.”

Az ülést vezető elnök: „Szükségesnek tartom jelezni, hogy a Duma említett határozata semmiképpen sem tekinthető a terror szentesítésének.”

A témában felszólalt még a kérdés első betérjesztője (még az I. Duma idején), M. Sz. Sztahovics, akit senki sem vádolhatott az együttérzés hiányával a parlament és kivált a II. Duma irányában:

„Miközben nagyon gyakran szemrehányást teszünk annak az oldalnak, amelyet ebben az ügyben elsődlegesen bűnösnek tekintünk, úgy vélem, a másik oldalnak is szemrehányást kell tennünk: ezeket a jelenségeket elítéljük, a terror terméketlen rettenet, céltalan örület, halálos bűn. Ha ezt nem tesszük meg, emlékezzenek... (zaj)... Emlékezzenek, uraim, ha az Állami Duma nem ítéli el a politikai gyilkosságokat – kimondja maga felett az ítéletet.”

Ez volt az utolsó kísérlet. Annál is inkább, mivel a terror elítélése ezen a napon nagyon is lehetségesnek tűnt, mivel nem irányult volna csupán az egyik oldal felé. Összekapcsolható lett volna a jobboldali terror elítélésével, (Bobrinszkij), sőt a kormányával (Sztahovics) is. E napon mindenki ráérezett egy magasabb rendű erő létezésére – a jogokéra, amelyek magasságából a jog megsértése okán valamennyi analóg jelenség elítélhető lett volna. E gondolatot nem vitték végig. Csak távolról közelítettek hozzá. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy éppen azok a beszédek, amelyek ebből a nézőpontból vizsgálták a kérdést, nem pusztán többségi, de egyenesen általános jóváhagyást, egyetértést váltottak ki a Dumában (Kuzmin-Karavajev, Bulgakov⁴¹, Bobrinszkij). Úgy tűnt, megtalálták a megoldást, de legalábbis valamennyien egyet értettek abban, hogy merre kell azt keresni. Ha a célt helyesen jelölték is ki, aznap nem sikerült azt elérni, annál is kevésbé, merthogy ezzel együttjárt volna az állásfoglalás egy kevésbé fontos gyakorlati kérdéssel, azokkal a rigai eseményekkel kapcsolatban, amelyek dolgában interpelláció is elhangzott, s amelyről oly annyira megoszlottak a vélemények a Dumában. Kigondolni a megfelelő szöveget, megőrizve benne azokat az árnyalatokat, amelyek mindenki számára elfogadhatók, ez olyan feladat volt, amelyet csak fokozatosan és együttesen lehetett volna megoldani. A pártok viszont erre a napra kész szövegekkel érkeztek, amelyekből vagy teljesen hiányzott a többi párt bírálata (szocdemeknél, trudovikoknál, Krupenszkijnél vagy a kritika oly annyira el volt simítva, hogy csak nagyítóval lehetett volna észrevenni. (Ilyenek voltak Kapusztjin, Dmövcszkij⁴², és végül magának a kadet pártnak a szövegei.) Amikor szép sorban elkezdtek szavazni ezekről a változatokról, valamennyit kivétel nélkül visszautasították, amint arról korábban már szó esett. A Duma szabályainak értelmében az incidenst ezzel befejezettnek kellett tekinteni, s az interpellációval kapcsolatban nem volt mit tenni. Poznyanszkij és Berezin trudovik képviselők törvénytelen próbálkozása, hogy a Dumának tulajdonítsák saját pártjuk szövegét, annyira alantas trükk volt, hogy látszatsikere ellenére senki nem tekintette szövegüket a Duma hivatalos álláspontjának. Önállóan kellett megfogalmazni a fealadatot, nem összekapcsolva a vitatott rigai témájú interpellációval. A Duma azonban május 15-én már elutasította a terror önálló napirendre tűzését. Így aztán Sulgin, a II. Duma nagy ellensége következetes volt, amikor ezen a napon a következőket mondta:

„Miniszter urak, itt azzal áltattak bennünket, hogy Rigában csak kisebb csetepaték folytak. Ez engem egyáltalán nem nyugtat meg, miután világosan látom a további fejleményeket. Állítom továbbá, uraim, ha a politikánk nem változik, s ha továbbra is ilyen konok módon elzárkózunk a terror bármiféle elítélésétől, úgy ez lesz a vége... Mi, uraim, oda jutunk, hogy nemcsak a falragaszokon, ahogy önök nevezik ezeket, lesznek „adminisztratív” kínszások, hanem mindenütt, körös-körül. Lázadók és gyújtogatók csapatai jönnek, csóvát vetnek a házakra, tömeges pogromok lesznek, ahol senkinek nem lesz menekvés. Nagy szomorúsággal kell mondanom, hogy ha így lesz, hulljon vissza az összes kiontott vér a szégyenletes május 15-i ülésre (zajok, Kifelé! Kifelé!)”

Így végződött tehát a terror emlékezetes vitája. A Duma felosztatását bejelentő Kiáltványban a következő szerepelt: „Elutasítva a gyilkosságok és az erőszak elítélését, a Duma nem működött együtt a kormánnyal az erkölcsi rend meghonosításában.”... Részletesen ismertettem a kérdés sorsát a II. Duma működése során, hogy lehetőséget adjak a helyes ítélet megalkotására.

Nem szabad elfogadni azt a véleményt, mintha a téma pusztán a jobboldal provokációja lett volna. A provokatív szándékkal fellépők sokkal inkább a javaslat elvetését szorgalmazták, s igyekeztek megnehezíteni annak elfogadását.

Ha voltak is ilyen emberek, egyedül voltak. A többség, ellenkezőleg, mindent megtett, hogy megkönnyítse a Duma számára az elfogadást. Amikor május 15-én a Duma visszautasította a téma napirendre tűzését, majd május 17-én ismét visszatért a kérdéshez, a lehangosabban és leglátványosabban éppen a jobboldali erőszakot bélyegezte meg. Nem az ő hibájuk, hogy a Duma nem tudta megtalálni a szükséges szöveget az adott pillanatban, amikor pedig a megoldás már kirajzolódni látszott. A második kudarc kiábrándította őket. Attól kezdve még a Duma korábbi támogatói is nyilvánvalóan ellenséges megjegyzéseket tettek a parlamentről. Hűségesebb jobboldali védelmezője Bobrinszkij, május 21-én, a rendőri felügyelet alatt állók hadkötelezettségével kapcsolatos törvényjavaslat vitájában az Allami Dumáról szólva így fogalmazott: „egy valóban népképviselő és törvényhozó intézményről szólva”, amire ironikusan hozzátette: „nem állítom, hogy ez vonatkozna a jelenlegi összetételű Dumára”. Május 24-én a jobboldal szavazataival napirendre kerül egy már valóban nyíltan provokatív törvénytervezet az amnesztiáról. A jobboldal ettől kezdve nem kímélte ezt a Dumát.

Vajon a kadetok miért nem akarták megszavazni a terrorizmus elítélését? Helyes volt-e ez részükről? Én személy szerint egyet értettem volna a javaslatokkal. Hasonló kezdeményezés egy ízben már szerepelt a frakció előtt és többséget is kapott. Ugyanakkor megértem azokat, akik nem tudtak erre az útra lépni.

Bármilyen döntést csak a körülmények mérlegelésével szabad megítélni. Lehetetlen az Első Dumának igazat adni, amikor a terror elítélésében nem követte Sztahovicsot. Akkor jött létre az új alkotmányos rend. Az első szavál megbocsátott a múltnak: minden elítélt amnesztiát kapott. A Dumának volt morális alapja ahhoz a kijelentéshez, hogy az új körülmények között egy-

szerűen nem lesz szükség terrorra. Egyébként lehetetlen lett volna amnesztiát hirdetni.

Ezúttal azonban másról van szó. Már az új körülmények között a hatalom törvénytelen eszközökkel folytatta harcát a forradalommal szemben, idézhetjük Azef esetét. A kormány vezetője védte ezt a harcot. Olyan helyzetről beszélt, amikor az állam kötelessége a jog fölött áll, s amikor „választani” kell az elmélet és az államrezon között. A hatalom ilyen ideológiája mellett fellépni a terror elítéléséért nem más, mint igazolni a hatalom azon törvénytelen akcióit, amelyek ellen a Dumának elsősorú kötelessége volt harcolni. Amikor a Duma visszautasította a terror elítélését, ezt a lépését a terror jóváhagyásaként értékelték. Ugyanakkor ha a Duma csak a terrort bélyegzi meg, úgy teljes joggal tekinthették volna lépését a kormányzat törvénytelen akciói fedezésének. De ezt a II. Duma kadetjai nem vállalhatták.

Hangsúlyoztam, hogy a Duma jobboldala milyen határozottan bírálta a jobboldali terror jelenségét. Bobrinszkij például május 17-én a következőt mondta: „Megvetéssel tekintek a jobbról jövő erőszakra... A kényszer, az erőszak a kormányzat exkluzív joga, s nem magánszemélyeké.” Tisztelet és becület ezekért a szavakért. De a kormány, amelynek valóban joga van az erőszak alkalmazására, sem minden. Ő alkotja a törvényt mint általános normát, de maga is köteles alávetni magát annak. A Duma csak a jog nevében ítélni lehet a terrort. Ekkor valóban más jelleggel léphetett volna föl, nem csupán az egyik oldal érdekében. Amíg ugyanez a kormányhatalom másképp tekint erre, s önmagát a jog felett állónak tekintti, ezzel éppen a terrort táplálja. Nem a hatalom egyes képviselőinek visszaéléseiről van szó, mint a rigai interpelláció esetében, amelyeket a hatalom olykor átengedett a bíróságnak. A lényeg az az ideológia, amellyel Sztolipin igazolta a hatalom törvénytelenességét. Ameddig ettől nem határolja el magát, javaslata a terror elítélésére morális ellenállásba ütközött.

Mindenesetre ez a kérdés annyira bonyolult volt, hogy a terror elítélését az „alkotmányos lojalitás” próbaköveként kezelni nagyon is felületes ítélezést jelentett. A Duma ösztönösen elzárkózott ettől. Kimerítő választ erre nem adhatott, a részleges felelet pedig félreértelmezhető lett volna.

Az állami hatalom határainak kérdése, a „mindenhatóság”, „korlátlanlanság”, amelyet korábban az önkényuralom propagált, majd később a totalitárius államok meghaladta a Duma kompetenciáját. A jobboldaliak nem értették a kérdés tragikumát. A terror elítélését nem a jogrend nevében követelték, hanem a kormány támogatásának pozíciójából. Támogatni a terror elítélését a kormányzati igénynek megfelelően azt jelentette volna, hogy megtagadják önmagukat, a jogrendet és az ellenkező táborban találják magukat.

A kadetok bárhogyan is viszonyultak a terrorhoz, elítélésében nem azonosulhattak a kormánnyal. Ez hiba lett volna a Duma részéről. Igaz, ez a hiba a Dumának az adott kérdésben tanúsított naivitásából fakadt. Amikor Makarov a III. Dumában 1908. február 8-án arról beszélt, hogy „a kormányzat igénye a terror elítélésére hiábavaló lett volna”, mivel „akkoriban láthatóan elterjedt gondolat volt, hogy a törvényhozás folyamatát forradalmi eszközökkel – gyilkosságokkal, rablással, robbantásokkal stb. – kellene felélnki-

teni,” az effajta „bölcsségek” kicsinyes hamisítást jelentettek és demagógiát. A forradalom és a liberalizmus eszmei elszakadása kívánatos és üdvözlendő volt. Ugyanakkor nem kellett volna megterhelni azzal, hogy belekeverjük a „személyiség” felett gyakorolt „állami hatalom” jogának korlátozásával kapcsolatos nehéz kérdést, amellyel az előítéletek nélküli lelkiismeretet szembesítette Sztolipin represszív politikája. Az eljárás megbosszulta magát azzal, hogy a Duma elzárkózott a terrorizmus elítélésétől.

(fordította: JOBBÁGY JÓZSEF)

Jegyzetek

1. Maklakov, V. A. (1870–?) – földbirtokos, ügyvéd. Több politikai perben is közreműködött. A kadét párt alapító tagjai, vezetői közé tartozott. Képviselő volt a II., III. és IV. Dumában. 1917-ben az Ideiglenes Kormány párizsi nagykövete lett, majd emigrációban maradt. Több visszaemlékezés is írt.
2. A II. Állami Duma 1907. február 20. (márc. 5.) – június 3. (16.) között ülésezett az első orosz forradalom (1905–1907) befejező szakaszában. Politikai összetétele tükrözte a polarizált orosz társadalmi-politikai viszonyokat. Előkészítésére Sztolipin cári miniszter „kemény kéz” politikája nyomta rá a bélyegét. A rend helyreállítása címén büntető expedíciók, rögtönítélő bíróságok működtek, zaklatták, korlátozták a baloldali pártokat. Mindezek ellenére az I. Dumához képest baloldali politikai összetétel alakult ki, már csak annak következtében is, mert a forradalmi irányzatok (bolsevikok, eszerek) felhagytak a bojkott taktikával, s baloldali blokk alakítására törekedtek. A kormány kézben akarta tartani a Dumát, partnerévé kívánta tenni a rend helyreállításában, hogy „szalonképcsébbnek tessék” az orosz politikai rendszer. Nem alapvető jelentőségű, de a polgári fejlődés irányába mutató tervezeteket (személyi sérthetetlenség, gazdasági sztrájk jog, stb.) ígért, de a (forradalmi) terror elítélését is napirendre tűzette. A jobboldalra (monarchisták, oktobristák, stb. – 54 fő) számíthatott, a liberálisok (99 kadet, 76 nemzetiségi képviselő) bizonytalankodtak, a baloldal 16 eszsz, 37 eszsz, 104 trudovik, 65 szociáldemokrata) ellenszegült a kormány szándékának, s ragaszkodott álláspontjához például az éhezők, a munkanélküliek megsegítése, a költségvetés kérdésében. Napirenden tartotta az agrárkérdést, s természetesen nem volt hajlandó együttműködni a forradalmi terror elítélésében. A II. Duma külső politikai (tömeg)támogatást nem kaphatott, kiszolgáltatott helyzetbe került a Sztolipin kormánnyal szemben, de mivel parlamentként kívánt működni (liberálisok), ellenszegült a kormánynak (baloldal), sorsa megpecsétlődött, s 1907. június 3-án (16.) feloszlatták.
3. Zemsztvo kongresszus – 1905. november. Az orosz politikai liberalizmus egyik vonulatának szerveződési formáit jelentették a zemsztvok képviselőinek tanácskozásai. Az elsőre 1904 novemberében került sor. 1905 folyamán több ízben is összegyűltek, 1905 novemberében azonban „hattyúdálához” érkezett a mozgalom, mert a benne résztvevők liberális pártokba (kadétok, oktobristák, stb.) tömörültek.
4. Az 1905. október 17-i cári kiáltványról van szó, amelyet a forradalom kényszerített ki. Polgári jogokat, törvényhozó dumát ígért, alkotmánynak nevezni azonban túlzás, azonban valóban az abszolutizmus lazításának első lépését jelentette.
5. de Roberti, E. (1843–1915) – orosz szociológus és pozitivistá filozófus. Német, belga és orosz egyetemeken is katedrát kapott. A liberális eszmék első oroszországi terjesztői közé tartozott, a zemsztvo-liberális mozgalomba is bekapcsolódott.

6. Pravo – eredetileg (1898-tól) jogi hetilap. 1904 őszétől hazai liberális politikai orgánium, amely a legalitás által nyújtott lehetőségekkel járult hozzá a liberálisok politikai szerveződéséhez.
7. Gucskov, A. I. (1862–1936) – nagytőkés, oktobrista politikus. Pártja alapító tagja, Sipov után vezetője. A cári kormánnyal való együttműködésre törekedett. Emiatt is tölthette be a III. Duma elnöki tisztét, majd az I. világháború idején a Hadiipari Bizottság élére került. 1917-ben az első Ideiglenes Kormányban (Lvov herceg) hadügyminiszter volt, 1917 után emigrált.
8. A legjelentősebb orosz liberális politikai erőt, az Alkotmányos Demokrata (majd Népszabadság) pártot jelölte a kadet kifejezés, a név orosz kezdőbetűi alapján. A párt 1905 októberében alakult, s az európai (angol) alkotmányos monarchia megvalósítására törekedve tömörítette az orosz liberális politikai erőket. Politikai imagojának kialakulásában Miljukov és Sztruve publicisztikája (Oszvobozsgyenyije) játszott meghatározó szerepet.
9. Muromcev, Sz. A. (1850–1910) – moszkvai jogász professzor, liberális publicista, a kadet párt egyik alapítója, az I. Duma elnöke. Parlamentáris reményeinek szertefoszlása, a Duma szétkergetése után visszatért a publicisztikához.
10. Az I. Állami Duma – az első orosz népképviselői intézmény. 1906. április 27. (május 10.) és július 8. (21.) között ülésezett. Cenzusos, kuriális és egyenlőtlen választójog (kúriánként különböző számú szavazatra volt szükség 1 mandátumhoz, például 45 munkás, 1 földbirtokos!) alapján ült össze. A bolsevikok és az eszerek bojkottálták, így liberális dominancia érvényesült (179 kadet, 65 nemzetiségi, 16 oktobrista). A paraszti demokrácia elkülönülését reprezentálták a trudovikok (97.), neonarodnyik szellemiséggel. Az orosz politikai szocializáció fejletlenségét mutatta, hogy 105 pártokívüli tagja is volt a Dumának. A bolsevik bojkott ellenére 18 szociáldemokrata is bekerült. A forradalmi mozgalom külső támogatását is érezve (ha nem is élvezve!), a kormányzattól eltérően a képviselők komolyan vették mandátumukat. Az agrárkérdés állt a viták fókuszában, s az vált a Duma szétkergetésének fő okává.
11. Sztahovics, M. A. (1861–1923) – mérsékelt liberális politikus, 1895–1907 között Orel kormányzóság nemesi előjárója, a zemsztvo mozgalom egyik aktivistája volt. Kadet, majd oktobrista „színekben” lett Duma képviselő.
12. Sztolipin, P. A.: (1862–1911) – nagybirtokos, 1907–1911 között a cári kormány miniszterelnöke. Nevéhez fűződik az 1906. november 9-i agrárreform, amely az obscsinás kötelékeket akarta feloldani, nem sok eredménnyel. Eszer merénylő lett ki az életét Kijevben.
13. Ez a megérzés hiányzott Makarov esetében. A III. Állami Dumában (az 1908. február 8-i ülésen) a következőt mondta: „A kormányzat még a II. Dumát felszólította a rablások, gyilkosságok és a terror elítélésére; a kormányzat kérése azonban hiábavaló volt.” Ez tényszerűen nem volt igaz, s politikai szempontból sem lett volna ez az eljárás taktikus. (V. A. Maklakov jegyzete)
14. Golovin, F. A.: (1867–?) – vasút-vállalkozó. 1898–1907 között Moszkva kormányzóság zemsztvojának tisztségviselője, a kadet párt egyik szervezője, a II. Duma elnöke. 1917-ben is vállalt kormányzati tisztségeket az Ideiglenes Kormányban.
15. Kizevter, A. A.: (1866–1933) – történész és publicista, 1900–1911 között moszkvai professzor. A liberális szerveződés aktív szervezője, a Dumában is képviselte a kadetokat. 1922-ben kiutasították a Szovjetunióból.
16. Azt gondolom, Kizevter fellépése vitathatatlan bizonyítéka annak, hogy a Duma nem értette meg Sztolipin célzását. E felszólalás meggyőzőbb, mint az egyébként nem feltétlenül hiteles újságcikkek. Ebben az esetben azonban a cikkek is igazolják emlékeimet. Idéztem már a IX. fejezetben Miljukov cikkét a Reesben, amely Sztolipin szavaiban észrevette a „formális biztosítékok” követelését, hogy ti. a Duma

- garantálja a nyugalmat. Ez a leplezetlen gúny elfogadhatatlan a „szóbeli clitélésben”. Miljukov, mint mi valamennyien, a „szavak” alatt, amelyeket Sztolipin tőlünk várt, nem az „átmenet modelljét” értette, hanem a Duma egész tevékenységét, amely az ismert körülmények között képes az országot megnyugtatni. Miljukov polemikus észrevétele csupán arra korlátozódott, hogy a „hitet” ebben az eredményben, amiről Sztolipin beszélt – saját fellépésének igazolása érdekében –, Miljukov a „formális eredmény és garanciák követelésévé” alakította át. De ez már a pártvita etikai részéhez tartozik. (V. A. Maklakov jegyzete). Miljukov, P. N.: (1859–1943) – történész, az orosz politikai liberalizmus vezető ideológusa, a kadet párt alapítója és vezetője. 1886-tól a Moszkvai Egyetemen tanított, de az illegális „Népjog” pártban való részvétele (1894–95) miatt szófiai „vendégprofesszorságra” kényszerült. Közreműködött az Oszvobozsgyenyijében, szerkesztette a kadetok központi lapját (Recs). Az 1907 utáni III. és IV. Dumában képviselő volt. 1917-ben az I. Ideiglenes Kormány (Lvov herceg) külügyminisztere, lemondása után is a parlamentáris alternatíva ügyét szolgálta, de az ellenforradalmi, monarchista (tisztí) körökben talált szövetségesekre. A fehér emigrációban is aktív szerepet játszott.
17. Puriskevics, V. M.: (1870–1920) – monarchista nagybirtokos, aki a cári belügyminisztériummal is kapcsolatban állt. Közreműködött a feketeszázas szervezetek alakításában, a dumák fórumain szélsőséges antiszemita beszédeivel tűnt ki.
 18. Sulgin, V. V.: (1878–?) – volhiniai földbirtokos. A II., III. és IV. Dumában a szélső-ségesen nacionalista monarchista szárnyhoz tartozott. Ilyen szellemű lapot is szerkesztett, Gyenyikin és Vrangel oldalán tevékenykedett, majd emigrációban élt.
 19. Sztruve, P. B.: (1870–1944) – polgári közigazdász és publicista, a kadet párt egyik szervezője és vezetője. Az 1890-es években „legális marxista” alapon egyaránt bírálta a narodnyikizmust és a marxizmust. Voltak szociáldemokrata kapcsolatai is. A századelőn az Oszvobozsgyenyije szerkesztésével vált az orosz politikai liberalizmus egyik vezető ideológusává. Az első orosz forradalom vereségét követően a liberális értékek ellehetetlenülését tapasztalva irracionális nacionalista álláspontra helyezkedett. 1920-ban Vrangel minisztereként hagyta el Oroszországot.
 20. Önkéntelenül is az az eset jut az eszembe, amikor a téma a III. Állami Duma napirendjére került. A Duma természetesen a legcsekélyebb tekintéllyel sem rendelkezett a forradalmárok körében. Akkor 177 képviselő aláírásával terjesztettek be határozati javaslatot egy önálló segélyalap létrehozására a forradalom áldozatainak támogatására. A belügyminiszter 1908. február 8-án üdvözölte a törvénytervezetet mint a „forradalom tekintélyes bírálatát”. A III. Duma ismeretében egy ilyen javaslat egyszerűen nevetséges volt. A I. Gucsov tisztességesebb és meggyőzőbb módon járt el, amikor a kadetokat külön rábeszélte, hogy csatlakozzanak a tervezethez. A következőket mondta: „Ha önök nem akarják az itt és önök körül zajló aktust megfosztani attól a morális jelentőségtől, ami valójában a helyzet sajátja, hogy ti. lehetséges a hazánkra csak szerencsétlenséget és bajt hozó vérontás megszüntetése és csökkentése, nos, akkor csatlakozniuk kell ehhez a tervezethez.” A kadetok mégis ellene szavaztak, ráadásul az ő javaslatukban szereplő átmenet formulában (amelyeket egyébként a Duma elvetett) például ilyen megfogalmazás szerepelt: „Flutasítva mindazt a borzalmat és súlyos társadalmi kárt, amelyet a jelenlegi politikai viszonyok között a gyilkosságok és más erőszakos cselekmények okoznak, gyakran politikai célok nevében...” (V. A. Maklakov jegyzete)
 21. Bobrinszkij, V. A.: (1868–?) – nagybirtokos és cukorgyáros. Tulai képviselőként vett részt a II., III. és IV. Dumában. A monarchista jobboldalhoz tartozott.
 22. Rogyicsev, F. J.: (1856–?) – Tveri földbirtokos, jogász, zemsztvo képviselő. A liberális mozgalom egyik aktív résztvevője, kadet vezető és дума képviselő.
 23. Krupenszkij, P. N.: (1863–?) – nagybirtokos., Besszarábiai képviselőként került be a II., III. és IV. Dumába, a konzervatív nacionalista szárnyhoz tartozott. 1910 után udvari méltóságot (kamarás) is viselt.

24. Kuzmin-Karavajev, V. D.: (1859–1927) – tábornok, hadbíró, jobboldali kadet. Képviselő az I. és II. Dumában. 1917 után Jugyenyics tanácsadója, majd emigrált.
25. Berezin, M. J.: (1864–1933) – statisztikus, a trudovik frakció tagja. Az 1880-as években Kazanyban tevékenykedett, 1882-ben narodnyik agitáció miatt rendőri felügyelet alá helyezték. 1897-ben Ogyesszában tartóztatták le hasonló okból, s Vjatkába száműzték. 1903-tól Szaratovban ismét statisztikusként dolgozott a zemsztvo hivatalban. 1905-ben a Paraszt Szövetség helyi szervezésében tűnt ki, majd a trudovik frakció megalakítását irányította. A II. Dumában alelnök, több bizottságban is közreműködött. 1918-tól szakemberként biztosítási területen dolgozott.
26. Az „Orosz Nép Szövetsége” szélsőséges monarchista, feketeszázás szervezet. 1905 végén a forradalmi mozgalom ellen jött létre. Vezetésében földbirtokosok (Bobrinszkij, Puriskevics) játszottak szerepet, bázisát deklasztált elemek adták. A „pravoszlávia, az egyeduralom, orosz népiség” jegyében zsidó pogromokat, a forradalmi erők és vezetők ellen terrorakciókat hajtottak végre.
27. Rein, R. A.: (1880–?), mozgalmi neve Abramovics, R. A zsidó szociáldemokrácia (Bund) egyik vezetője, a mensevikkekhez állt közel. 1920 után emigrációban tevékenykedett, szociáldemokrata (Berlin), zsidó szocialista (USA) publicisztikai tevékenységet folytatott.
28. Zurabov incidens. 1907. április 16-án az újoncozási kérdés vitája során Zurabov szociáldemokrata képviselő dehonesztáló kijelentéseket tett az orosz hadseregre nézve, miszerint az csak belföldön erős, a külső ellenséggel szemben tehetetlen. A kijelentés felháborította a kormányköröket, a kadetok attól féltek, hogy feloszlatják a Dumát.
29. Azef, E. O.: (1869–1918) – 1892-től az orosz titkosrendőrség ügynöke, 1899-től beépült az eszter pártba. A merényleteket szervező csoportban nagy tekintélyre tett szert. Több sikeres merényletet szervezett, s számos alkalommal lebuktatta az eszter aktivistákat. 1908-ban az eszterek leleplezték, de halálos ítéletük elől külföldön elrejtőzött.
30. Geraszimov, A. V.: (1861–?) – 1905–1909 között a pétervári titkosrendőrség vezetője.
31. Dolgorukov, P. D.: (1866–1945) – herceg, fivérével együtt vezető szerepet játszott a zemsztvo mozgalomban, a kadet párt megalakításában és vezetésében. Duma képviselő, az I. Dumában alelnök is volt.
32. Kokovcev visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a kormány padsoraiban nem vették észre, mi is történt. Kokovcev azt írja, hogy ugyanczekekől a jobboldali padokból javasolták az átmenet modelljét, és az egyiket közülük ellenszavazat nélkül el is fogadták. (Maklakov jegyzete)
Kokovcev, V. V.: (1853–1943) – 1904–1914 között pénzügyminiszter (kivéve 1905–1906 időszakát), majd Sztolipin után kormányelnök. Később bankárként működött. 1917 után emigrált.
33. Ozol, J. P.: (1878–?) – közgazdász. Az 1890-es évek végétől szervezte a rigai szociáldemokrata mozgalmat. Képviselő volt a II. Dumában. 1907-ben az USA-ba emigrált.
34. Az Ozol képviselő lakásán tartott házkutatás a szociáldemokrata frakció ülése alatt az első lépés volt a Duma feloszlatása felé. Május 5-én, szombaton történt, este 9 óra tájban. A gyűlésre revolveres rendőrök „tódultak be és ordítottak: kezeket föl!” Mintegy 20 képviselő volt a helyszínen néhány kísérvél. A rendőrök átkutatták a termet, a nem képviselő jelenlévőket személyi motozásnak vetették alá, és éjjel 3-ig senki sem hagyhatta el a helyiséget. A május 7-re bejelentett szociáldemokrata interpelláció kiemelte a szabadságkorlátozás törvénytelenységét, és a Duma házszabálya 15. pontjának megsértését. Az igazságügyminiszter elismerte a

vádak megalapozottságát. Ugyanakkor Sztolipinhoz és a házkutatást végrehajtóhoz hasonlóan ügynöki információkra hivatkoztak, mintha a frakcióülésen egy katonai-forradalmi szervezet gyűlésezett volna. Az interpellációt elfogadták. A házkutatás alkalmával elkobzott iratokat a szociáldemokrata frakció által létrehozott alap rendelkezésére bocsátották. Később derült ki, hogy az Ohrana, illetve egyik részlege utasítást kapott a letartóztatásukra. Ebből a célból a frakcióülésre küldték a „forradalmi-katonai szervezetek” delegációját, amelynek át kellett adnia egy, a szociáldemokratáknak címzett „bűnös” parancsot. Ez utóbbi bizonyította volna kapcsolatukat a szociáldemokratákkal. E szervezet titkára, Sornyikov az Ohrana ügynöke volt. A rendőrségnek el kellett fognia és helyben lefűlelnie a bűnös akciót elrendelő parancsot. A számítás azonban nem vált be. A képviselők szól nélkül útjára bocsátották a küldöttséget, és Ozol vette át az utasítást. A rendőrség érkezésekor már senki sem volt közülük a helyszínen, ráadásul az írásos utasítást sem lelték a lakásban a papírok között. Ozol zsebében volt ugyanis. Az „utasítás” ennek ellenére játszott némi szerepet a későbbiekben: egy kópiáját helyreállították és eljuttatták a rendőrségre. A komédiára csak később derült fény. Az interpelláció viszont a házkutatás törvénysértéséről ugyanazon a napon került napirendre, mint az Uralkodó elleni terrorista merénnyel kapcsolatos interpelláció, amikor is a szociáldemokraták a már ismertett módon tartózkodásukkal tüntettek. Az időzítés lehetett volna jobb is, annál is inkább, mivel senki nem tudhatta, hogy mindkét, az interpelláció tárgyát képező ügyet ugyanaz a Geraszimov „szállította”. (V. A. Maklakov jegyzete)

35. Gesszen, J. V.: (1866–1943) – polgári publicista, a kadet párt egyik szervezője, vezetője, ideológusa, orgánumainak szerkesztője. Képviselő volt a II. Dumában, a jogi bizottságot vezette. 1917 után Jugyenyicshez csatlakozott, majd emigrált.
36. Trudovikok: az 1906 áprilisában az I. Duma paraszti és narodnyik szellemiségű értelmiségi képviselőiből szerveződött frakció, mely közel 100 képviselőt tömörített. A saját munkájukból élők demokratikus politikai érdekeit akarták képviselni, az oroszországi paraszti demokrácia egyik politikai szervezetét jelentették. Társadalmi, politikai programjuk a forradalmi erőkkel rokonította őket, módszereiket tekintve viszont a liberális demokráciához álltak közelebb.
37. Népi szocialisták: eneszek. 1906-ban különültek el az eszerektől Pesehonov és Annjenszkij vezetésével. Főként értelmiségieket tömörítő politikai csoport volt ez, amely ideológiailag, programját tekintve az eszerekhez állt közel, de radikális, forradalmi módszereikkel nem azonosultak. Békés, parlamentáris politikai eszközökkel akarták demokratikus társadalmi és politikai céljaikat elérni.
38. Oktobristák: 1905 végén szerveződött, mérsékelt liberális ill. mérsékelt konzervatív csoport, amely az 1905. október 17-i cári manifesztrum alapján állt – „Október 17-e Szövetség”. Létrehozásában Sípov, Gucskov, Rodzjanko, tehát nagybirtokosok, tőkésék játszottak vezető szerepet. Erős monarchiát, „orosz” tanácskozó népképviselőket akartak, érdemi társadalmi változtatások nélkül.
39. Kapuztin, M. J.: (1847–1920) – orvos. Pályáját a kozstromai zemsztvonál kezdte, majd katonaoorvosként dolgozott. 1887-től a kazanyi egyetem tanára volt. A város képviselőletében került be a II. és III. Dumába, ahol az októbristákhoz csatlakozott.
40. Eszerek: pontatlanul: szociálforradalmárok. A párt pontos neve: Szocialista Forradalmárok Pártja, amely elnevezésnek forradalom-elméleti és programatikusság jelentősége van. 1900-ban szerveződött a csoport. Ideológusa és alapítója, vezetője V. Csernov. Ötvözni próbálta a forradalmi narodnyik és a marxista értékeket. Így ideológiailag eklektikus, szervezetenként amorf mozgalmat hozott létre. Zömmel értelmiségi, alkalmazotti elemeket tömörített, potenciálisan azonban széles bázisra számíthatott, mert a paraszti követelések forradalmi megoldását hirdette. 1905–1907-ben forradalmi szerepet játszottak, az I. Dumát bojkottálták, a II. Dumában már részt vettek.
41. Bulgakov, Sz. N.: (1871–1944) – polgári közgazdász, idealista filozófus. Az 1890-

es években „legális marxista”, az első orosz forradalom után csatlakozott a kadetokhoz. Ekkor filozófiai miszticizmust hirdetett, a Vchiben is közreműködött. 1918-ban pap lett, majd 1922-ben emigrálni kényszerült.

42. Dmovszkij, R.: (1864–1939) – a lengyel történelmi osztály nemzeti demokrata pártjának a vezetője. Az Oroszországgal való megbékélés híve, a II. és III. Dumában az ún. lengyel kolo vezetője. 1917-től Párizsban képviselte sikerrel a lengyel függetlenség ügyét.

(A jegyzeteket készítette: **MENYHÁRT LAJOS**)